

अध्यापनाच्या विविध पध्दतीतील चर्चा पध्दती

प्रा.एस.एस.सोनूने,
शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा,
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र,
मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

प्रा.डी.डी.पवार,
शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा,
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र,
मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

सारांश :-

अध्यापनात चर्चा पध्दतीचा वापर होतांना दिसून येतात. आजच्या काळातील हरवलेला संवाद पुन्हा शोधण्यासाठी चर्चा पध्दतीने अध्यापन करणे उपयुक्त ठरू शकते.कारण चर्चेच्या माध्यमातून अध्ययनकर्त्याचा व्यक्तिमत्व विकास घडवून आणता येतो. अध्ययनकर्त्याच्या सर्वांगीण विकासास ही पध्दत उपयुक्त ठरते. ह्यामुळे अध्ययनकर्त्याचा भाषिक, भावनिक, मानसिक, कौशल्याचा विकास होतो.भाषा व सामाजिक शास्त्रातील आशय घटकांचे अध्यापन करण्यासाठी चर्चा पध्दती परिणामकारक ठरते.तसेच विज्ञान व इतर शास्त्रे देखिल काही घटकाचे अध्ययन अध्यापन करणे ह्या पध्दतीने शक्य आहेचर्चा अध्यापन पध्दतीने अध्यापन करतांना शिक्षकाची भूमिका ही महत्वाची ठरते. चर्चा करण्यापूर्वी तयारी, घटकाचे वाटप, विविध सूचना देणे हे चर्चा पध्दतीचे यशस्वितेकरीता अत्यंत महत्वाचे ठरते.

थोडक्यात सांगावयाचे म्हणजे अध्ययनार्थी बहुआयामी, सर्वांगीण विकसीत करण्यासाठी ही पध्दत उपयुक्त ठरते.

प्रास्ताविक :-

शिक्षण म्हणजे ज्ञान बाहेरून आत कोंबण्याची प्रक्रीया नव्हे.तर आतील सुप्त अवस्थेतील ज्ञानाचे बाहेर प्रकटीकरण करण्याची प्रक्रीया होय.म्हणूनच सुप्त गुणांचा विकास करणे हे शिक्षणाचे प्रामुख्याने ध्येय राहिलेले आहे.ह्याच ध्येयाने प्रेरीत होऊन व्यक्तीने विकास सुधारण्याचा स्विकार केला आहे.ना विण्याच स्विकार करतांना जुन ते सर्वच नको आहे आहे असा विचार न करता काळानुरूप बदल स्विकारले पाहीजे.चर्चा पध्दतीद्वारे अध्यापनामध्ये विविध बाबी अध्ययनार्थ्यांना समजावून देता येतात.प्राचीन काळात देखिल चर्चा पध्दतीने काही प्रश्नाची उकल ऋषीमुनींनी देखिल केल्याचे आपल्याला संदर्भ देता येतात.

वैद्यकशास्त्रात आजही रोग्याच्या आजाराचे निदान करतांना चर्चा पध्दतीचा स्विकार केला जातो.व त्यानंतरच निदानाचे स्वरूप ठरविले जाते.चर्चा पध्दती ही अध्यापनातील एक महत्वाची पध्दती आहे.

अध्यापनाच्या विविध पध्दतीतील सर्वात अधिक वापरली जाणारी पध्दत म्हणून ही पध्दत ओळखल्या जाते.चर्चा ही विशिष्ट हेतू समोर ठेवून केली तर ती अर्थपूर्ण होते.चर्चेत समस्येचे विश्लेषण केले जाते.झालेल्या चर्चेचे संश्लेषण करून,समस्या सोजविण्याचा प्रयत्न केला जातो.चर्चा पध्दतीत विचारांची देवाणघेवाण होत असल्याने वैयक्तिक प्रक्रीयेला चालणा मिळते.शिवाय सामजंस्वपणा,इतरांचे ऐकुण घेणे,योग्य मार्गाने आपले विचार दुसऱ्यासमोर मांडणे,इतरांच्या विचारांचा आदर करणे,इ.व्यक्तिमत्व विकासाच्या वैचारीक घटकांचा देखिल मोठ्या प्रमाणात विकास होतो.तसेच एकाच विषयावर विविध अंगाने,दृष्टीकोनातून विचार करण्यासाठी ही पध्दत उपयुक्त ठरते.

चर्चा म्हणजे काय ?

- १ एका छोट्या व्यक्ती समुहाचे ,समाज हेतुने,समुहाचे ध्येय साध्य करण्यासाठी एक किंवा अनेक वेळा एकत्रित येऊन संप्रेषण करणे म्हणजे चर्चा होय.
- २ दोन किंवा अधिक व्यक्तींनी एकत्र येऊन एखाद्या विषयावर विचार व्यक्त करून त्यातील साधक-बाधक बाबीवर विचार मांडणे म्हणजे चर्चा होय.

चर्चा व अध्यापन :-

अध्यापनाच चर्चा पध्दतीचे स्थान व महत्व अत्यंत महत्वाचे आहे.सामाजिक शास्त्रात तर चर्चा पध्दतीचे स्थान उपयुक्त असेच आहे.बऱ्याच जणांचा समज चर्चा पध्दतीकडून असा आहे की चर्चा पध्दती द्वारे फक्त सामाजिक शास्त्र,भाषा ह्या शाखातील प्रश्न मोठ्या प्रमाणात चर्चेले जातात.हे जरी वास्तव असले तरी विज्ञान व इतर शास्त्राच्या अध्यापनासाठी देखिल ह्या पध्दतीचा वापर केला जातो.ह्या पध्दतीचा उपयोग करतांना योग्य आशयाची निवड करणे ही त्यास अत्यंत महत्वाची बाब आहे.ज्या आशयाच्या बाबत समस्या,प्रश्न किंवा जो आशय आपणाला विविध वैचारीक बाजुने,दृष्टीने मांडता येतो त्या आशयासाठी चर्चेद्वारे अध्यापन करणे हे योग्य ठरते.त्या आशयाबाबत भिन्न भिन्न दृष्टीकोन दिसून येतात.तसेच वेगवेगळ्या कल्पना मांडल्या जावू शकतात.त्यांच्या अध्यापनासाठी चर्चा पध्दतीचा वापर अधिक परीणामकारक होतो.भावनांचा परिपो, करणारे घटक अध्यापन करण्यासाठी देखिल ही पध्दती

महत्वाची ठरते.

चर्चा पध्दतीचे अध्यापनातील महत्व :-

- १ अध्ययनकर्त्याच्या शारीरिक,मानसिक,भावनिक,सामाजिक विकास करणे हे शिक्षणाचे महत्वाचे उद्दिष्ट आहेत.हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी चर्चा पध्दती ही सहाय्यभूत ठरते.
- २ चर्चापध्दती द्वारे विद्यार्थ्यांच्या भाषिक विकास होणे,विचारांचे आदान प्रदान करतात.ही त्यांची वैयक्तिक देवाणघेवाण,सामाजिक विकास घडवून आणता येतो.जेवढ्या जास्त प्रमाणात आंतरक्रीया,वैचारीकतेचे विविध अंगे,विवेचन,दृष्टीकोन अध्ययनकर्त्याचा विकास जास्त तितकाचज्ञानात्मक व सामाजिकतेचा विकास जास्त होतो.
- ३ आज सामाजिक व वैयक्तिक जीवनाचा विचार केला तर जास्तीत जास्त ऐकटेपणा,विभक्त कुटुंब पध्दतीमुळे आपआपसातील संवाद व चर्चा हरपली आहे.संवाद कसा साधावा ह्यासाठी चर्चा पध्दतीची भूमिका अधिक महत्वाची आहे.
- ४ चर्चा पध्दतीद्वारे भाषिक विकास साधल्या जातो.शिवाय आशयाच्या विविधतेच्या मांडणीमुळे वैचारीक पक्वता व पाया निश्चित होण्यास मदत होते.
- ५ सामाजिक प्रश्नांची जाणीव निर्माण करण्यासाठी चर्चा पध्दतीचे अध्यापनाती स्थान उपयुक्त आहे.
- ६ अध्ययनार्थीची वैचारीक क्षमता विकसीत करण्यासाठी चर्चा पध्दतीचे अध्यापनातील स्थान अग्रणीय असेच आहे.

चर्चा पध्दतीची अध्यापनातील उद्दिष्टे :-

- १ अध्ययनार्थीला आशयासंदर्भात विविध दृष्टीकोनातून विचार करण्यास तयार करणे.
- २ अध्ययनार्थीला आपले विचार अधिक परीणामकारकरित्या मांडण्याचे कौशल्ये विकसीत करणे.
- ३ अध्ययनार्थीने इतरांच्या विचारांचा स्विकार व आदर करण्याच्या वृत्तीचा विकास करणे.
- ४ अध्ययनार्थीच्या भाषिक विकासासाठी मदत करणे.
- ५ अध्ययनार्थीना सामाजिक गतिमानतेची जाणिव करुन देणे.
- ६ अधिकाधिक अध्ययनार्थीना अध्ययन प्रक्रीयेत सहभागी करुन घेणे.

चर्चा पध्दतीने अध्यापना करतांना अध्यापकाची भूमिका :-

- १ चर्चेची पूर्वतयारी करणे :-

आशय घटकांची चर्चा पध्दतीद्वारे चर्चा अधिक होण्यासाठी ,आशय घटक चर्चा पध्दतीने अध्यापन करण्यापूर्वी वर्गव्यवस्था तसेच वर्गातील सर्व अध्ययनार्थी चर्चेत सहभागी होतील याकडे लक्ष द्यावे.तसेच घटक अध्ययनार्थींना वाचून येण्यास सांगावे.त्यानंतर योग्य पध्दतीने चर्चा व्हावी.यासाठी अध्यापकांने समालोचकाची भूमिका पार पाडावी.तसेच चर्चेला प्रत्यक्ष सुरुवात करण्यापूर्वी अध्ययनार्थींना योग्य यूनाना द्याव्यात.तसेच अध्ययनार्थींना त्यांच्या भूमिका ठरवून द्याव्यात.जेणेकरून अर्थपूर्ण चर्चा होईल व गोंधळ होणार नाही,प्रत्येकाला चर्चेत सहभागी होण्याची संधी मिळेल ह्याकडे लक्ष द्यावे.

२ प्रत्यक्ष चर्चा :-

प्रत्यक्ष चर्चा ही चर्चा पध्दती अध्यापनाचा गाभा ठरते.अध्यापकांने अध्ययनार्थींला चर्चा करू द्यावी.स्वतःमध्येच विवेचन न करता अध्ययनार्थींला अधिक समाविष्ट करण्यासाठी त्याकडे अधिक लक्ष द्यावे.चर्चा विषयांतर होत असेल किंवा गोंधळ होत असेल तर मात्र अध्यापकांने त्यात हस्तक्षेप करून कमीत कमी शब्दात विषय पुन्हा मुळ चर्चेच्या आशयाकडे आणणे हे गरजेचे आहे.प्रत्यक्ष चर्चा पध्दतीने अध्यापन सुरु असतांना अध्ययनार्थींना प्रत्यक्ष मुद्दे पुरवावे व चर्चा सुरु करणे ही अध्यापकाची महत्वाची भूमिका ठरते.उतर वेळी फार सहभागी न होता तटस्थपणा स्विकारला तर चर्चा पध्दतीचा यशस्विता वाढते.

३ चर्चेचा समारोप /चर्चेद्वारे अध्यापन घटकाचे समालोचन :-

अध्युन घटकांची अध्ययनार्थींत चर्चा घडवून आणल्यानंतर त्यांनी मांडलेले मुद्दे,उपमुद्दे एकत्रित करून,त्यांच्याच साहाय्याने निष्कर्ष काढून घेणे महत्वाचे ठरते.चूकीचे निष्कर्ष दुरुस्त करावे.तसेच योग्य निष्कर्षाची व मुद्याची उजळणी करणे आवश्यक ठरते.तसेच शेवटी ज्या अध्ययनार्थीने जास्तीत जास्त मुद्दे चर्चेमध्ये मांडले त्या अध्ययनार्थींचे अभिनंदन करणे हे अध्यापकाचे कर्तव्य ठरते,ते करण्यास विसरू नये.

समारोप :-

अध्ययन अध्यापनात चर्चा पध्दतीचा वापर होतांना दिसून येतात.आजच्या काळातील हरवलेला संवाद पुन्हा शोधण्यासाठी चर्चा पध्दतीने अध्यापन करणे उपयुक्त ठरू शकते.कारण चर्चेच्या माध्यमातून अध्ययनकर्त्याचा व्यक्तिमत्व विकास घडवून आणता येतो.अध्ययनकर्त्याच्या सर्वांगीण विकासास ही पध्दत

उपयुक्त ठरते.भाषिक ,भावनिक,मानसिक कौशल्याचा विकास होतो.भाषा व सामाजिक शास्त्रातील आशय घटकांचे अध्यापन करण्यासाठी चर्चा पध्दती परिणामकारक ठरते.तसेच विज्ञान व इतर शास्त्रे देखिल काही घटकाचे अध्ययन अध्यापन करणे ह्या पध्दतीने शक्य आहे.अध्ययनार्थींना इतर अध्ययन अध्यापनाच्या पध्दतीपेक्षा चर्चा पध्दती ही अधिक आवडते.ह्या पध्दतीने त्यांचे अध्ययन अधिक परीणामकारकरित्या घडून येते.चर्चा अध्यापन पध्दतीने अध्यापन करतांना शिक्षकाची भूमिका ही महत्वाची ठरते.चर्चा करण्यापुर्वी तयारी,घटकाचे वाटप,विविध सूचना देणे हे चर्चा पध्दतीचे यशस्वितेकरीता अत्यंत महत्वाचे ठरते. चर्चेची सुरुवात माध्यमांचा वापर करुन देखिल करता येते.चर्चा सुरु असतांना विषयांतर होणार नाही याकडे अध्यापकांने लक्ष देणे गरजेचे आहे.तसेच सर्व वर्गावर नियंत्रण व निरीक्षण करणे गरजेचे आहे.चर्चेतून मुद्दे चर्चीले गेलेले त्या निष्कर्षाचे समालोचन करावे.जेणेकरुन चर्चेच्या माध्यमातून अध्ययनार्थींचा बहुआयामी विकास घडू शकेल. थोडक्यात सांगावयाचे म्हणजे अध्ययनार्थी बहुआयामी,सर्वांगीण विकसीत करण्यासाठी ही पध्दत उपयुक्त ठरते.

संदर्भग्रंथसूची :-

- १ जाधव रवि(मार्च २०१०)अध्यापक शिक्षण,पुणे,नित्यनूतन प्रकाशन.
- २ पवार.ना.ग.,शिक्षण क्षेत्रातील विचारवंत, पुणे,नित्यनूतन प्रकाशन.
- ३ शिंदे ज्ञानदेव,टोपकर रेखा,(२००६)इतिहासाचे आशययुक्त अध्यापन, पुणे,नित्यनूतन प्रकाशन.
- ४ अध्यापन पध्दती पुस्तिका :अध्यापन पध्दती इतिहास,नाशिक,यचममुवि.
- ५ सुलेमान मुहकर(२००२),उच्चतर शिक्षा मनोविज्ञान,दिल्ली,जेतेंद्र प्रकाशन,श्री जेतेंद्र प्रकाशन.